

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ: ΘΕΜΑΤΑ Β΄ ΟΜΑΔΑΣ

ΟΔΗΓΙΕΣ:

- 1. ΤΟ ΘΕΜΑ:** το διαβάζουμε με πολλή προσοχή. Ένα σημαντικό ποσοστό της επιτυχίας μας οφείλεται στη «σωστή ανάγνωση» του θέματος. Αυτό βέβαια ισχύει για όλα τα μαθήματα!
- 2. ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ:** Εντοπίζουμε το υλικό που θα χρησιμοποιήσουμε από το βιβλίο, δηλαδή σε ποιο συγκεκριμένο απόσπασμα θα βασίσουμε την απάντησή μας. Αν δεν είμαστε εντελώς σίγουροι για το «πού αρχίζει και πού τελειώνει», καλύτερα να γράψουμε λίγο παραπάνω. Το λίγο περισσότερο δεν έχει βαθμολογικές συνέπειες, ενώ το λιγότερο έχει. Δεν είναι απαραίτητο να μάθουμε «αυτολεξεί» το κείμενο του βιβλίου. Αρκεί να το έχουμε κατανοήσει και να γράψουμε σωστά όλες τις πληροφορίες. Βέβαια δε θα αλλάξουμε ιστορικούς όρους ή φράσεις με ειδική σημασία.
- 3. ΤΟ ΠΑΡΑΘΕΜΑ:** το διαβάζουμε με προσοχή και συγκεντρώνουμε όλα τα στοιχεία που μας χρειάζονται. Θα διαπιστώσουμε ότι έχουμε πληροφορίες που α) επαναλαμβάνουν το κείμενο του βιβλίου μας, β) το επαυξάνουν με πρόσθετο υλικό και γ) μπορεί να είναι αντίθετες.
- 4. Η ΣΥΝΘΕΣΗ:** Ξεκινάμε να γράφουμε έχοντας ως βάση το απόσπασμα από το βιβλίο και προσθέτουμε τη σχετική πληροφορία από το παράθεμα. Η σύνδεση γίνεται ανάλογα με την περίπτωση, όπως π.χ. « Το παραπάνω επιβεβαιώνεται από το παράθεμα στο σημείο που αναφέρει ότι .... ή το παράθεμα δίνει την επιπρόσθετη πληροφορία ότι...». Γράφουμε ολόκληρη την πληροφορία του παραθέματος και δεν αρκούμαστε σε παραπομπές του τύπου: «πρώτη λέξη ... τελευταία λέξη». Έπειτα συνεχίζουμε από το βιβλίο κ.ο.κ.
- 5. ΤΟ ΠΑΡΑΘΕΜΑ ΕΙΝΑΙ ΣΤΗΝ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑ:** Δεν μας ενοχλεί καθόλου! Με τόση εξοικείωση που έχουμε με τα Αρχαία Ελληνικά η καθαρεύουσα είναι μια πολύ απλή υπόθεση. Μεταφέρουμε με πολλή προσοχή βέβαια το κείμενο του παραθέματος στα νέα ελληνικά – εννοείται στο πρόχειρο - και στη συνέχεια ενσωματώνουμε στο κείμενο της απάντησής μας όλες τις σχετικές πληροφορίες που μας παρέχει.
- 6. ΤΟ ΠΑΡΑΘΕΜΑ ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΕΥΘΥ ΛΟΓΟ:** Θα το μεταφέρουμε σε πλάγιο λόγο. Συνήθως πρόκειται για παραθέματα που προέρχονται από άμεσες πηγές, π.χ. μαρτυρίες, επιστολές, ομιλίες, ψηφίσματα, προκηρύξεις κ.λπ. Καλό είναι να χρησιμοποιήσουμε όλες τις πληροφορίες που μας δίνονται για τη συγκεκριμένη πηγή και να ενσωματώσουμε στην απάντησή μας τις πληροφορίες που μας παρέχει κάπως έτσι: *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος απευθυνόμενος στον αθηναϊκό λαό στην ομιλία του στην πλατεία Συντάγματος στις 5 Σεπτεμβρίου του 1910 αναφέρει ότι ...ή Το υπόμνημα της Πανθεσσαλικής Επιτροπής Αγώνα, που τα μέλη της υπέβαλαν στο βασιλιά Γεώργιο Α΄, επιδιώκοντας την παρέμβασή του, τον Φεβρουάριο του 1910 (κείμενο Γ) αναφέρεται στα προβλήματα και στις διεκδικήσεις των κολίγων. Στην αρχή του αποσπάσματος οι συντάκτες του κειμένου ...*
- 7. ΤΟ ΠΑΡΑΘΕΜΑ ΕΙΝΑΙ ΠΙΝΑΚΑΣ:** Αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι η απλή παράθεση των δεδομένων του πίνακα, αλλά η σύγκριση των δεδομένων που παρέχει και οι ανάλογες παρατηρήσεις.
  - Στο παράδειγμα που ακολουθεί ο πίνακας επιβεβαιώνει την πληροφορία του σχολικού εγχειριδίου για την ανάπτυξη της ταπητουργίας μετά τον ερχομό των προσφύγων και τη σημαντική παρουσία γυναικείου εργατικού δυναμικού. Εργαζόμαστε ως εξής:

Οργανωμένα εργαστήρια Ταπητουργίας στη δεκαετία του 1920

Έτος	Εργαστήρια	Αργαλειοί	Εργάτριες
1922	7	150	400
1923	22	600	2.135
1925	41	1.914	5.255
1928	63	4.300	12.500

Παρατηρούμε ότι το 1922, χρονιά της Μικρασιατικής Καταστροφής και του ερχομού ενός μεγάλου αριθμού προσφύγων από το φθινόπωρο του 1922 και μετά, υπάρχει στον ελλαδικό χώρο ένας πολύ μικρός αριθμός εργαστηρίων ταπητουργίας (7) και επίσης ένας πολύ μικρός αριθμός αργαλειών (150) και εργατριών (400). Την αμέσως επόμενη χρονιά, πρώτο έτος της εγκατάστασης των προσφύγων, τα δεδομένα έχουν αλλάξει εντυπωσιακά: τα εργαστήρια έχουν υπερτριπλασιαστεί (από 7 έχουν ανέλθει σε 22), οι αργαλειοί έχουν τετραπλασιαστεί (από 150 έχουν ανέλθει σε 600) και ο αριθμός των εργατριών του 1923 έχει ξεπεράσει το πενταπλάσιο του αριθμού των εργατριών του 1922 (2135 από 400). Με τον ίδιο τρόπο συνεχίζουμε τη σύγκριση των ποσοτικών δεδομένων και για τις υπόλοιπες χρονιές.

- Στο παράδειγμα που ακολουθεί ο πίνακας, που αναφέρεται στην Ελλάδα πριν από το 1917, επιβεβαιώνει την πληροφορία του σχολικού εγχειριδίου σχετικά με την ύπαρξη της πλειονότητας των τσιφλικιών στις «νέες χώρες». Εργαζόμαστε ως εξής:

Μακεδονία	818 τσιφλίκια
Θεσσαλία	584 »
Ήπειρος	410 »
Δυτ. Θράκη	84 »
Παλαιά Ελλάδα	363 »
ΣΥΝΟΛΟ	2259 »

Παρατηρούμε ότι το σύνολο των τσιφλικιών στην Ελλάδα πριν από το 1917 ανέρχεται σε 2259. Από αυτά ένα σχετικά μικρό ποσοστό, μόλις 363 τσιφλίκια, υπάρχει στην Παλιά Ελλάδα, στο κράτος δηλαδή που προέκυψε με το τέλος της

Επανάσταση του 1821, γεγονός που συμφωνεί με τις πληροφορίες που παρέχει το σχολικό εγχειρίδιο για τα «λίγα εναπομείναντα τσιφλίκια στην Αττική και στην Εύβοια». Αντίθετα, παρατηρούμε έναν μεγάλο αριθμό τσιφλικιών (584) στη Θεσσαλία, περιοχή που ενσωματώθηκε στην Ελλάδα το 1881, όπως επίσης και στη Μακεδονία (818) και στην Ήπειρο (410). Έναν πολύ μικρότερο αριθμό τσιφλικιών (84) παρατηρούμε στη Δυτική Θράκη, περιοχή που ενσωματώθηκε στο ελληνικό κράτος μετά το 1917 και συμπεριελήφθηκε στην υλοποίηση της αγροτικής μεταρρύθμισης στα χρόνια μετά τον πόλεμο, όπως μας πληροφορεί το σχολικό εγχειρίδιο. Δεν είναι δύσκολο να προσθέσουμε τα τσιφλίκια σ' αυτές τις «νέες» περιοχές και να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως σε σύνολο 2259 τσιφλικιών ένας πολύ μεγάλος αριθμός, 1896 τσιφλίκια, προέρχονται από τις «νέες χώρες».

Π α ρ α δ ε ί γ μ α τ α

⇒ **Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το παράθεμα που σας δίνεται, να παρουσιάσετε και να εξηγήσετε τις ιδιομορφίες του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα, σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, από το τέλος του 19^{ου} αιώνα ως την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.**

(μον. 25)

Ημερ. Επαν 2009

Υπάρχουν για τους εργοδότες και άλλες πηγές εργατικού δυναμικού εκτός από την εσωτερική αγορά. Εκατοντάδες ισπανοί και ιταλοί μεταλλωρύχοι δουλεύουν στο Λαύριο και γενικότερα, στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, οι αλλοδαποί εργάτες είναι ενδημικό φαινόμενο: σε όλα σχεδόν τα δημόσια έργα και σε πολλές βιομηχανίες εργάζονται Αλβανοί, Αρμένιοι, Ιταλοί. Έτσι, καθώς η ελληνική αγορά εργασίας πάσχει από χρόνια στενότητα, καθώς δεν υπάρχουν στην χώρα δεξαμενές εργατικού δυναμικού, οι επιχειρηματικές τάξεις αντλούν από την παγκόσμια δεξαμενή με ικανοποιητικούς όρους. [...] Το δικαίωμα των εργατών να αλλάξουν εργοδότη ισοσταθμίζεται με το δικαίωμα των εργοδοτών να τηλεγραφήσουν στην Καλαβρία ή την Καταλωνία ζητώντας εργάτες προς αντικατάσταση των οποιωνδήποτε απεργών.

Οι συνθήκες αυτές έχουν δύο συνέπειες. Αφενός, τα ημερομίσθια των Ελλήνων δεν εκτοξεύονται προς τα πάνω, αλλά κυμαίνονται σταθερά σε επίπεδο αντίστοιχο προς αυτά που ζητούν οι ξένοι αφετέρου, όμως, παραμένουν αρκετά ικανοποιητικά επειδή, άλλωστε, πολλοί από τους ξένους είναι ειδικευμένοι. Έτσι, η εξαθλίωση των Ελλήνων εργατών δεν προχωρεί πέρα από κάποιο σημείο ούτε, βεβαίως, και η εργατική ταξική τους συνείδηση που, για να αναπτυχθεί, θα έπρεπε να συντρέχουν συνθήκες εξαθλίωσης και μάλιστα χωρίς την διέξοδο της επιστροφής στα χωριά και τα χωράφια-διέξοδο που οι Έλληνες εργάτες, στην πλειονότητά τους, διατηρούν ανοιχτή. Παράλληλη συνέπεια: οι απεργίες σπανίζουν.

Στην Ελλάδα δεν είναι μόνο το ότι πολλές ιδέες εισάγονται, άρα είναι φυσικό και να καθυστερούν υπάρχουν επιπλέον και οι συνθήκες μιας οικονομίας που δεν έχει ακόμη εκβιομηχανιστεί. Δεν αρκεί η συντηρητική κατοχύρωση των δικαιωμάτων της ψήφου και του συνεταιρίζεσθαι για να εδραιωθεί, στο Δίκαιο, το δικαίωμα της απεργίας χρειάζεται και η ουσιαστική εμπειρία της απεργίας στην καθημερινή πραγματικότητα των ανθρώπων-δηλαδή, χρειάζεται εργασία στο εργοστάσιο, άρα βιομηχανία. (Γ.Β. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920, τ. Α΄*, εκδ. Εστία, Αθήνα 2005, σσ. 347, 350)

1. Π ρ ο ε ρ γ α σ ί α :

➤ **ΤΟ ΘΕΜΑ:** Μας ζητάει την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα από το τέλος του 19^{ου} αι. (από την αρχή του κεφ.) μέχρι την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914) – δηλαδή όχι κατά τη διάρκεια του πολέμου. Άρα δε χρειάζεται η τελευταία παράγραφος του βιβλίου. Οπωσδήποτε όμως θα γράψουμε τη δεύτερη παράγραφο, γιατί αναφέρεται στο τέλος των Βαλκανικών πολέμων (1913).

➤ **ΤΟ ΠΑΡΑΘΕΜΑ:** Παρατηρούμε ότι μας παρέχει τις εξής πληροφορίες:

- Απουσία ελληνικού εργατικού δυναμικού. Αλλοδαποί εργάτες.
- Δεν υπάρχει βιομηχανία, άρα δεν μπορεί στην πράξη να υπάρξει απεργία.
- Απουσία ταξικής συνείδησης.
- Με καθυστέρηση η εισαγωγή ιδεολογιών (εννοεί το σοσιαλισμό)

2 . Σ ύ ν θ ε σ η

Οι διαφορές του αγροτικού προβλήματος στην Ελλάδα, σε σχέση με γειτονικές ή άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οφείλονταν στις ιστορικές ιδιομορφίες της ελληνικής ανάπτυξης. Το ίδιο ισχύει και για το εργατικό κίνημα. Στο τέλος του 19ου αιώνα συναντάμε στην Ελλάδα σοσιαλιστικές ομάδες και εργατικές ομαδοποιήσεις. Η πολιτική και κοινωνική τους επιρροή ήταν σαφώς μικρότερη από εκείνη που άσκησαν αντίστοιχα κινήματα σε βιομηχανικές χώρες της Δύσης αλλά και σε βαλκανικές (π.χ. Βουλγαρία).

Η απουσία μεγάλων σύγχρονων βιομηχανικών μονάδων οδήγησε σ' αυτήν την καθυστέρηση από κοινού με άλλους παράγοντες. Σύμφωνα με το παράθεμα στην Ελλάδα υπάρχουν οι συνθήκες μιας οικονομίας που δεν έχει ακόμη εκβιομηχανιστεί. Δεν αρκεί η συντηρητική κατοχύρωση των δικαιωμάτων της ψήφου και του συνεταιρίζεσθαι για να εδραιωθεί, στο Δίκαιο, το δικαίωμα της απεργίας χρειάζεται και η ουσιαστική εμπειρία της απεργίας στην καθημερινή πραγματικότητα των ανθρώπων-δηλαδή, χρειάζεται εργασία στο εργοστάσιο, άρα βιομηχανία.

Άλλος παράγοντας που οδήγησε στην καθυστέρηση της ανάπτυξης του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα ήταν πως στα μεγάλα δημόσια έργα της περιόδου, σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού προερχόταν από το εξωτερικό (στη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου εργάστηκαν πολλοί Ιταλοί) ή ήταν πρόσκαιρης, βραχύχρονης απασχόλησης. Πιο σταθερό εργατικό δυναμικό δούλευε στις μεταλλευτικές επιχειρήσεις, όπου και εκδηλώθηκαν οι πρώτες καθαρά εργατικές εξεγέρσεις (Λαύριο, 1896). Το παράθεμα μας παρέχει σημαντικές πληροφορίες για το ρόλο των ξένων εργατών. Συγκεκριμένα μας πληροφορεί πως υπάρχουν για τους εργοδότες και άλλες πηγές εργατικού δυναμικού εκτός από την εσωτερική αγορά. Εκατοντάδες ισπανοί και ιταλοί μεταλλωρύχοι δουλεύουν στο Λαύριο και γενικότερα, στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, οι αλλοδαποί εργάτες είναι ενδημικό φαινόμενο: σε όλα σχεδόν τα δημόσια έργα και σε πολλές βιομηχανίες εργάζονται Αλβανοί, Αρμένιοι, Ιταλοί. Έτσι, καθώς η ελληνική αγορά εργασίας πάσχει από χρόνια στενότητα, καθώς δεν υπάρχουν στην χώρα δεξαμενές εργατικού δυναμικού, οι επιχειρηματικές τάξεις αντλούν από την παγκόσμια δεξαμενή με ικανοποιητικούς όρους. Το δικαίωμα των εργατών να αλλάξουν εργοδότη ισοσταθμίζεται με το δικαίωμα των εργοδοτών να τηλεγραφήσουν στην Καλαβρία ή την Καταλωνία ζητώντας εργάτες προς αντικατάσταση των οποιοδήποτε απεργών. Οι συνθήκες αυτές έχουν δύο συνέπειες. Αφενός, τα ημερομίσθια των Ελλήνων δεν εκτοξεύονται προς τα πάνω, αλλά κυμαίνονται σταθερά σε επίπεδο αντίστοιχο προς αυτά που ζητούν οι ξένοι αφετέρου, όμως, παραμένουν αρκετά ικανοποιητικά επειδή, άλλωστε, πολλοί από τους ξένους είναι ειδικευμένοι. Έτσι, η εξαθλίωση των ελλήνων εργατών δεν προχωρεί πέρα από κάποιο σημείο ούτε, βεβαίως, και η εργατική ταξική τους συνείδηση που, για να αναπτυχθεί, θα έπρεπε να συντρέχουν συνθήκες εξαθλίωσης και μάλιστα χωρίς την διέξοδο της επιστροφής στα χωριά και τα χωράφια-διέξοδο που οι έλληνες εργάτες, στην πλειονότητά τους, διατηρούν ανοιχτή. Παράλληλη συνέπεια: οι απεργίες σπανίζουν.

Επιπλέον στο παράθεμα αναφέρεται πως στην Ελλάδα πολλές ιδέες εισάγονται, άρα είναι φυσικό και να καθυστερούν και προφανώς πρόκειται για το σοσιαλισμό. Επίσης σύμφωνα με το σχολικό εγχειρίδιο στον ιδεολογικό τομέα η επικράτηση της Μεγάλης Ιδέας εμπόδιζε την ανάπτυξη και διάδοση ιδεολογιών με κοινωνικό και ταξικό περιεχόμενο.

Η κατάσταση αυτή κράτησε ως το τέλος των Βαλκανικών πολέμων. Η ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα, μιας πόλης με σημαντικό -για τα μέτρα της περιοχής- βιομηχανικό υπόβαθρο και με κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, αποτέλεσε σημείο αναφοράς για το εργατικό κίνημα. Η μεγάλη πολυεθνική εργατική οργάνωση της πόλης, η Φεντερασιόν, με πρωτεργάτες σοσιαλιστές από την ανοιχτή σε νέες ιδέες εβραϊκή κοινότητα της πόλης, αποτέλεσε σημαντικό δίαυλο για τη διάδοση σοσιαλιστικής και εργατικής ιδεολογίας στη χώρα.

[Στη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, οι πιέσεις που δέχτηκε η ελληνική κοινωνία, η εμπλοκή της σε διεθνείς υποθέσεις και ο αντίκτυπος της ρωσικής επανάστασης οδήγησαν το εργατικό και το σοσιαλιστικό κίνημα σε ταχύτατη ωρίμανση].

⇒ **Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το παράθεμα που σας δίνεται, να αναφερθείτε στους σκοπούς (μονάδες 5), την οργάνωση (μονάδες 5) και το έργο (μονάδες 15) της Τράπεζας της Ελλάδος μέχρι τις αρχές του 1932. Μονάδες 25 **Ημερήσια 2010****

Το καταστατικό της Τράπεζας της Ελλάδος κατοχύρωνε την ανεξαρτησία της από την πολιτική εξουσία με διατάξεις που ήταν από τις πιο προωθημένες της εποχής.[...] Η κύρια αποστολή που ανατέθηκε στη νέα τράπεζα ήταν να εγγυάται τη μετατρεψιμότητα του νομίσματος. Για να την εκπληρώσει η τράπεζα διέθετε το αποκλειστικό προνόμιο έκδοσης τραπεζογραμμάτων και δικαιούνταν, σύμφωνα με το καταστατικό της, να ελέγχει τη νομισματική κυκλοφορία και την πίστη. Το καταστατικό προέβλεπε ότι το εκδοτικό προνόμιο μπορούσε να ανακληθεί ανά πάσα στιγμή, αν η τράπεζα αποτύγχανε να εξασφαλίσει τη σταθερότητα της αξίας των τραπεζογραμμάτων της σε χρυσό. [...] [...] Το καταστατικό όριζε το ελάχιστο του καλύμματος των κυκλοφορούντων τραπεζογραμμάτων στο 40%. Το κάλυμμα περιλάμβανε χρυσό και ξένο συνάλλαγμα ελεύθερα μετατρέψιμο σε χρυσό. [...] Η διοίκηση της τράπεζας ανετίθετο στο διοικητικό συμβούλιο. Αυτό αποτελείτο από τον διοικητή, τον υποδιοικητή και εννέα μέλη. Τουλάχιστον τρία από τα μέλη του εκπροσωπούσαν τον εμπορικό και βιομηχανικό κόσμο και άλλα τρία τον αγροτικό κόσμο της χώρας. [...] Η κυβέρνηση διατηρούσε επίσης το δικαίωμα να διορίζει έναν επίτροπο στην τράπεζα. Πρώτοι διοικητής και υποδιοικητής διορίστηκαν οι Αλέξανδρος Διομήδης και Εμμανουήλ Τσουδερός αντιστοίχως, οι οποίοι κατείχαν ως τότε αυτές τις θέσεις στην Εθνική Τράπεζα. [...] Το Πρωτόκολλο της Γενεύης ρητώς προόριζε τη νέα τράπεζα να λειτουργήσει ως τραπεζίτης της κυβέρνησης. Η κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να συγκεντρώνει στην Τράπεζα της Ελλάδος όλες τις εισπράξεις και τις πληρωμές του κράτους και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου. (Χρ. Χατζήιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, Τόμος Β΄, Μέρος 1^ο: Ο Μεσοπόλεμος, 1922-1940*, Αθήνα 2002, σσ. 262-3).

1. Προεργασία :

- Παρατηρούμε ότι υπάρχουν τρία υποερωτήματα. Το σωστό είναι να απαντήσουμε στο καθένα απ' αυτά ξεχωριστά.
- Διαπιστώνουμε ότι η απάντηση στο α και γ υπάρχει στο σχολικό βιβλίο. Η απάντηση στο β υπάρχει μόνο στο παράθεμα. Επίσης για το α υπάρχουν πρόσθετα στοιχεία στην τελευταία παράγραφο του παραθέματος.

2. Σύνθεση

α) Το 1927, με αφορμή το αίτημα της Ελλάδας στην Κοινωνία των Εθνών για παροχή πρόσθετου δανείου, τέθηκε το ζήτημα της δημιουργίας μιας κεντρικής κρατικής τράπεζας, που θα αναλάμβανε τη διαχείριση των χρεών, την έκδοση χαρτονομίσματος και την ενιαία εφαρμογή της κυβερνητικής οικονομικής πολιτικής. **Στην τελευταία παράγραφο του παραθέματος έχουμε τις πρόσθετες πληροφορίες ότι το Πρωτόκολλο της Γενεύης ρητώς προόριζε τη νέα τράπεζα να λειτουργήσει ως τραπεζίτης της κυβέρνησης. Η κυβέρνηση θα ανελάμβανε την υποχρέωση να συγκεντρώσει στην Τράπεζα της Ελλάδος όλες τις εισπράξεις και τις πληρωμές του κράτους και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου.** (μον. 5).

β) **Όσον αφορά την οργάνωση της Τράπεζας αντλούμε το σύνολο των πληροφοριών μας από το καταστατικό της ίδρυσής της (παραθέμα):** 1. Το καταστατικό της Τράπεζας της Ελλάδος κατοχύρωνε την ανεξαρτησία της από την πολιτική εξουσία με διατάξεις που ήταν από τις πιο προωθημένες της εποχής. 2. Η κύρια αποστολή που ανατέθηκε στη νέα τράπεζα ήταν να εγγυάται τη μετατρεψιμότητα του νομίσματος. Για να την εκπληρώσει η τράπεζα διέθετε το αποκλειστικό προνόμιο έκδοσης τραπεζογραμμάτων και δικαιούνταν, σύμφωνα με το καταστατικό της, να ελέγχει τη νομισματική κυκλοφορία και την πίστη. Το καταστατικό προέβλεπε ότι το εκδοτικό προνόμιο μπορούσε να ανακληθεί ανά πάσα στιγμή, αν η τράπεζα αποτύγχανε να εξασφαλίσει τη σταθερότητα της αξίας των τραπεζογραμμάτων της σε χρυσό. 3. Το καταστατικό όριζε το ελάχιστο του καλύμματος των κυκλοφορούντων τραπεζογραμμάτων στο 40%. Το κάλυμμα περιλάμβανε χρυσό και ξένο συνάλλαγμα ελεύθερα μετατρέψιμο σε χρυσό. 4. Η διοίκηση της τράπεζας ανετίθετο στο διοικητικό συμβούλιο. Αυτό αποτελείτο από τον διοικητή, τον υποδιοικητή και εννέα μέλη. Τουλάχιστον τρία από τα μέλη του εκπροσωπούσαν τον εμπορικό και βιομηχανικό κόσμο και άλλα τρία τον αγροτικό κόσμο της χώρας και 5. Η κυβέρνηση διατηρούσε επίσης το δικαίωμα να διορίζει έναν επίτροπο στην τράπεζα. Πρώτοι διοικητής και υποδιοικητής διορίστηκαν οι Αλέξανδρος Διομήδης και Εμμανουήλ Τσουδερός αντιστοίχως, οι οποίοι κατείχαν ως τότε αυτές τις θέσεις στην Εθνική Τράπεζα. (μον. 5).

γ) Παρά τις αντιδράσεις της Εθνικής Τράπεζας και κάτω από την πίεση των ξένων συμβούλων, το Μάιο του 1927 ιδρύθηκε η Τράπεζα της Ελλάδος, η οποία άρχισε τη λειτουργία της ένα χρόνο αργότερα. Πολύ γρήγορα πέτυχε σταθερές ισοτιμίες της δραχμής με τα ξένα νομίσματα, στηρίζοντας την έκδοση χαρτονομίσματος στα αποθέματά της σε χρυσό και συνάλλαγμα και εξασφαλίζοντας τη μετατρεψιμότητα του εθνικού νομίσματος σε χρυσό. Η επιτυχία αυτή οδήγησε τα δημόσια οικονομικά σε περίοδο ευφορίας, βελτίωσε την πιστοληπτική ικανότητα του κράτους, ενίσχυσε την εισροή συναλλάγματος και τις επενδύσεις και προκάλεσε μία ισχυρή δυναμική που επέτρεψε τις σημαντικές πολιτικές, θεσμικές και οικονομικές πρωτοβουλίες της τελευταίας κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου (1928-1932). Η περίοδος αυτή κράτησε μέχρι τις αρχές του 1932, οπότε εκδηλώθηκαν στη χώρα οι συνέπειες της μεγάλης οικονομικής κρίσης, που ξεκίνησε από τη Νέα Υόρκη το 1929. (μον. 15).

⇒ **Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που σας δίνεται:**

α. **Να προσδιορίσετε τους στόχους της αγροτικής μεταρρύθμισης που ξεκίνησε η κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη το 1917.** (μονάδες 8). β. **Να αναφερθείτε στην ολοκλήρωση της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης και στα νέα προβλήματα που αναδείχθηκαν στην πορεία της.** (μον. 17)

μον. 25 **Ημερήσια 2011**

ΚΕΙΜΕΝΟ: Τὰ μέτρα ἀπαλλοτριώσεως θεσπίσθηκαν στὶς 20 Μαΐου 1917, καὶ τὸ φθινόπωρο τοῦ ἴδιου ἔτους ἐπεκτάθηκαν μὲ μερικὲς ἀλλαγές γιὰ νὰ περιλάβουν ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἡ μεταρρύθμιση ἀποσκοποῦσε στὴν ἀναγκαστικὴ ἀπαλλοτρίωση τῶν κτημάτων ποὺ ξεπερνοῦσαν τὰ 1.000 στρέμματα. Οἱ κολλῆγοι καὶ οἱ ἀγροτικοὶ ἐργάτες, τόσο οἱ ντόπιοι ὅσο καὶ οἱ πρόσφυγες, θὰ ἔπαιρναν ἀγροτικοὺς κλήρους, εἴτε ἀπὸ τὶς ἀπαλλοτριωμένες γαῖες τῶν τσιφλικιῶν, εἴτε ἀπὸ γαῖες τοῦ δημοσίου. Κανένα ἀπὸ τὰ μέτρα αὐτά, ὅμως, δὲν ἐφαρμόσθηκε ἀμέσως. Ἐπίσης, κανένα ἀπὸ τὰ μεγάλα τσιφλίκια δὲν ἀπαλλοτριώθηκε τὸ 1917, καὶ μόνο ἓνα τὸ 1918. Καὶ πάλι ἐξωτερικὲς ἐπείγουσες ἀνάγκες, ὁ πόλεμος καί, ἀργότερα, ἡ Μικρασιατικὴ ἐκστρατεία ἀπορρόφησαν ὅλη τὴν προσοχὴ καὶ τὴ δραστηριότητα τῆς κυβερνήσεως· μετὰ τὸ 1922, μὲ τὴ μεγάλη εἰσροὴ προσφύγων, ἀναγκάσθηκαν πιά οἱ κυβερνήσεις τῆς χώρας νὰ δώσουν ὀριστικὴ λύση στὸ ἀγροτικὸ πρόβλημα. [...] Τὰ προβλήματα ποὺ εἶχαν σχέση μὲ τὴ διακίνηση προϊόντων, τὴν παραδοσιακὴ ἐκμετάλλευση τοῦ μικροῦ παραγωγοῦ ἀπὸ τοὺς μεσάζοντες, τὴν ἔλλειψη κεφαλαίων καὶ τοὺς τοκογλυφικοὺς ὅρους δανειοδοτήσεως ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴν ἐλεύθερη ἀγορὰ, ἔκαναν ἀκόμη πιὸ αἰσθητὴ τὴν ἀνάγκη συλλογικῆς ἀσφάλειας ποὺ πρόσφεραν οἱ συνεταιρισμοὶ [...]. Ἡ ἴδρυση τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1917, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Βενιζέλου στὴν Ἀθήνα, στάθηκε ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀμεσης κρατικῆς παρεμβάσεως στὴν ὀργάνωση καὶ καθοδήγηση τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ἔστω καὶ ἂν ἡ παρέμβαση ἦταν στὴν ἀρχὴ ὑποτυπώδης. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τ. ΙΕ': *Νεώτερος Ἑλληνισμὸς ἀπὸ 1913 ὡς 1941*, Ἀθήνα: Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 2008, σσ. 75-76.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

α. [Το αποφασιστικό βήμα προς την ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης έγινε στα παραγμένα χρόνια του Α' Παγκοσμίου πολέμου και του «εθνικού διχασμού».] Το 1917 η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη αποφάσισε την ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης. Ο στόχος ήταν διπλός: αφενός η στήριξη και ο

πολλαπλασιασμός των ελληνικών ιδιοκτησιών γης στις νεοαποκτηθείσες περιοχές και αφετέρου η αποκατάσταση των προσφύγων και η πρόληψη κοινωνικών εντάσεων στον αγροτικό χώρο. **Σχετικά με τα παραπάνω το παράθεμα μας παρέχει επιπρόσθετες πληροφορίες:** Η μεταρρύθμιση αποσκοπούσε στην αναγκαστική απαλλοτρίωση των κτημάτων που ξεπερνούσαν τα 1.000 στρέμματα. Οί κολλήγοι και οί αγροτικοί εργάτες, τόσο οί ντόπιοι όσο και οί πρόσφυγες, θά έπαιρναν αγροτικούς κλήρους, είτε από τις απαλλοτριωμένες γαίες των τσιφλικιών, είτε από γαίες του δημοσίου. [Κανένα από τα μέτρα αυτά, όμως, δεν εφαρμόστηκε άμέσως. Επίσης, κανένα από τα μεγάλα τσιφλίκια δεν απαλλοτριώθηκε τό 1917, και μόνο ένα τό 1918]. (μονάδες 8).

β. Όπως πληροφορούμαστε από το παράθεμα: Τα μέτρα απαλλοτριώσεως θεσπίστηκαν στις 20 Μαΐου 1917, και τό φθινόπωρο του ίδιου έτους επεκτάθηκαν με μερικές αλλαγές για να περιλάβουν όλη την Ελλάδα. Κανένα από τα μέτρα αυτά, όμως, δεν εφαρμόστηκε άμέσως. Επίσης, κανένα από τα μεγάλα τσιφλίκια δεν απαλλοτριώθηκε τό 1917, και μόνο ένα τό 1918. Με βάση αυτά τα νομοθετήματα η απαλλοτρίωση των μεγάλων αγροτικών ιδιοκτησιών έγινε δυνατή στα άμέσως μετά τον πόλεμο χρόνια, όταν η ανάγκη αποκατάστασης των προσφύγων βρέθηκε στο επίκεντρο του κρατικού ενδιαφέροντος. **Σχετικές είναι οι πληροφορίες του παραθέματος:** Και πάλι έξωτερικές επείγουσες ανάγκες, ό πόλεμος και, άργότερα, ή Μικρασιατική έκστρατεία άπορρόφησαν όλη την προσοχή και τή δραστηριότητα τής κυβερνήσεως μετά τό 1922, με τή μεγάλη είσοδή προσφύγων, αναγκάστηκαν πια οί κυβερνήσεις τής χώρας να δώσουν όριστική λύση στο άγροτικό πρόβλημα. Η αναδιανομή που έγινε έφτασε στο 85% των καλλιεργήσιμων εκτάσεων στη Μακεδονία και στο 68% στη Θεσσαλία. Στο σύνολο της καλλιεργήσιμης γης της χώρας το ποσοστό αυτό ανήλθε σε 40%. Μετά από λίγα χρόνια, κάτω από την πίεση του προσφυγικού προβλήματος, η αγροτική μεταρρύθμιση ολοκληρώθηκε και οδήγησε την αγροτική οικονομία της χώρας σε καθεστώς μικροϊδιοκτησίας. Με τη σειρά της η νέα κατάσταση δημιούργησε νέα προβλήματα. Οι μικροκαλλιεργητές δυσκολεύονταν να εμπορευματοποιήσουν την παραγωγή τους και έπεφταν συχνά θύματα των εμπόρων. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η κατάσταση προωθήθηκε ή ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας, κρατικών οργανισμών παρέμβασης και παραγωγικών συνεταιρισμών. **Από το παράθεμα αντλούμε πρόσθετες πληροφορίες σχετικά με τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν και τα μέτρα που αποσκοπούσαν στην επίλυσή τους:** Τα προβλήματα που είχαν σχέση με τή διακίνηση προϊόντων, τήν παραδοσιακή έκμετάλλευση του μικρού παραγωγού από τους μεσάζοντες, τήν έλλειψη κεφαλαίων και τους τοκογλυφικούς όρους δανειοδοτήσεως που επικρατούσαν στην έλεύθερη αγορά, έκαναν άκόμη πιο αίσθητη τήν ανάγκη συλλογικής ασφάλειας που πρόσφεραν οί συνεταιρισμοί [...]. Η ίδρυση του Υπουργείου Γεωργίας, τον Ιούνιο του 1917, άμέσως μετά την επάνοδο του Βενιζέλου στην Αθήνα, στάθηκε ή άπαρχή τής άμεσης κρατικής παρεμβάσεως στην όργάνωση και καθοδήγηση τής γεωργικής παραγωγής, έστω και αν ή παρέμβαση ήταν στην αρχή ύποτυπώδης. Το αγροτικό ζήτημα απέκτησε έτσι νέο περιεχόμενο, χωρίς να προκαλέσει τις εντάσεις που γνώρισαν άλλα κράτη της Ευρώπης (Ισπανία, Βουλγαρία, Ρουμανία κ.λπ.). (μον. 17).

⇒ **Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται παρακάτω, να αναφερθείτε στο περιεχόμενο του Συντάγματος του 1844 σχετικά με:**

α) τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών (μονάδες 4)

β) το δικαίωμα της ψηφοφορίας και την εκλογική διαδικασία (μονάδες 9)

γ) την κατανομή των εξουσιών (μονάδες 12). Μονάδες 25

ΗΜΕΡΗΣΙΑ- ΕΣΠΕΡΙΝΑ 2012

ΚΕΙΜΕΝΟ Α: Ο Έκλογικός Νόμος καθιέρωνε τήν έκλογή των βουλευτών με πλειοψηφικό σύστημα δύο γύρων, που θά διεξαγόταν με άμεση, σχεδόν καθολική, και μυστική ψηφοφορία. Δικαίωμα ψήφου δινόταν στους πολίτες (άρρενες) ήλικίας 25 ετών συμπληρωμένων, «έχοντας προσέτι ιδιοκτησίαν τινά εντός τής επαρχίας, όπου έχουν τήν πολιτικήν διαμονήν των, ή έξασκούντας εν αυτή όποιονδήποτε επαγγελμα, ή άνεξάρτητον επιτήδευμα». Έξαιρούνταν «α) Οί διατελούντες υπό ανάκρισιν επί κακουργήματι, β) Οί προσκαίρως ή διά παντός στερηθέντες κατά συνέπειαν δικαστικής αποφάσεως του δικαιώματος του ψηφοφορείν, γ) Οί στερούμενοι τής έλευθέρας διαχειρίσεως τής περιουσίας των». Ν. Διαμαντούρος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ: Νεώτερος Ελληνισμός από 1833 ως 1881, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000, σ. 112.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β: Ο Βασιλιάς δεν ήταν μόνον ο ανώτατος άρχοντας, ο αρχηγός του κράτους αλλά και το ανώτατο και κυρίαρχο όργανο του κράτους, αποδεχόταν δηλαδή μόνον εκείνους τους περιορισμούς της εξουσίας του, που είχαν διατυπωθεί ρητώς στο Σύνταγμα. Η μοναρχική πηγή της εξουσίας προέκυπτε και από το ίδιο το συνταγματικό κείμενο, που αναγνώριζε το πρόσωπο του Βασιλιά ως ιερό και απαραβίαστο αλλά και από την πρόβλεψη ότι η δικαιοσύνη πηγάζει από το Βασιλιά και απονέμεται εν ονόματί του. Η μοναρχία ήταν όμως περιορισμένη μέσα στα όρια που έθετε ή ίδια με το παραχωρημένο Σύνταγμα. Το Σύνταγμα του 1844 εισήγαγε την αρχή της διάκρισης των εξουσιών. [...] Η νομοθετική πρωτοβουλία και το δικαίωμα της κυρώσεως των νόμων ανήκε στο Βασιλιά. Με το διορισμό των μελών της Γερουσίας και της διάλυσης, χωρίς περιορισμό, της Βουλής, ο Βασιλιάς συγκέντρωνε εκτεταμένες αρμοδιότητες. Η Μαυρομούστακου, *Πολιτικοί Θεσμοί και Διοικητική Οργάνωση*, στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, 4ος τόμος: Το Ελληνικό Κράτος, 1833-1871, Η Εθνική Εστία και ο Ελληνισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2003, σ.43.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ: Περί συντάξεως της Πολιτείας

Άρθρον 15. Η νομοθετική εξουσία ενεργείται συνάμα υπό του Βασιλέως, της Βουλής και της Γερουσίας.

Άρθρον 20. Η εκτελεστική εξουσία ανήκει εις τον Βασιλέα, ενεργείται δε διά των παρ' αυτού διοριζομένων υπευθύνων Υπουργών.

Άρθρον 21. Η δικαστική εξουσία ενεργείται διά των δικαστηρίων, αι δε δικαστικά αποφάσεις εκτελούνται εν ονόματι του Βασιλέως.

Περί της Βουλής

Άρθρον 59. Η Βουλή σύγκεται εκ Βουλευτών, εκλεγομένων των εχόντων δικαίωμα προς τούτο πολιτών, κατά τον περί εκλογής Νόμον. Α. Σβώλος, *Τα Ελληνικά Συντάγματα*, σσ. 153, 155, 161 (Στο: *Αξιολόγηση των μαθητών στο μάθημα: «Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας»*, τεύχ. 1ο, Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ.–Κ.Ε.Ε., 1999, σ. 197).

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

α) τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών: (από το βιβλίο)

[Η δυναμική παρουσία των κομμάτων στην πολιτική ζωή της χώρας αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι οι τρεις ηγέτες τους διηύθυναν τις εργασίες της Εθνοσυνέλευσης κατά το 1843-1844. Οι ηγέτες αυτοί κατόρθωσαν να αποφύγουν τις ακραίες θέσεις, να επιβληθούν στις ριζοσπαστικές ομάδες των κομμάτων τους και να πάρουν από κοινού αποφάσεις για τις συνταγματικές ρυθμίσεις]. Οι κομματικές παρατάξεις συμφώνησαν στην ανάγκη να κατοχυρωθούν συνταγματικά ορισμένα θεμελιώδη δικαιώματα: η ισότητα απέναντι στο νόμο, η απαγόρευση της δουλείας, το απαραβίαστο του οικογενειακού ασύλου, η ελευθερία γνώμης και τύπου, η προστασία της ιδιοκτησίας, η δωρεάν εκπαίδευση. Όλοι οι αντιπρόσωποι συνειδητοποίησαν ότι υπήρχαν αξίες και δικαιώματα που έπρεπε να προστατευτούν από την αυθαιρεσία της κρατικής εξουσίας. Μια αδυναμία ήταν το ότι δεν κατοχυρώθηκε συνταγματικά το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, πράγμα που μπορούσε να φέρει εμπόδια στη συγκρότηση κομματικών μηχανισμών.

β) το δικαίωμα της ψηφοφορίας και την εκλογική διαδικασία

Με άλλες διατάξεις, α) κατοχυρωνόταν, με ελάχιστους περιορισμούς, το δικαίωμα της καθολικής ψηφοφορίας για τους άνδρες, ρύθμιση που αποτελούσε παγκόσμια πρωτοπορία. Το παράθεμα (κείμενο Α) μας παρέχει αναλυτικότερες πληροφορίες για αυτό το θέμα και συγκεκριμένα αναφέρει πως: *«Ο Έκλογικός Νόμος καθιέρωνε την έκλογή των βουλευτών με πλειοψηφικό σύστημα δύο γύρων, πού θα διεξαγόταν με άμεση, σχεδόν καθολική, και μυστική ψηφοφορία. Δικαίωμα ψήφου δινόταν στους πολίτες (άρρηνες) ηλικίας 25 ετών συμπληρωμένων, «έχοντας προσέτι ιδιοκτησίαν τινά εντός τής έπαρχίας, όπου έχουν την πολιτικήν διαμονήν των, ή εξασκούντας εν αυτή όποιονδήποτε έπάγγελμα, ή ανεξάρτητον έπιτήδευμα».* Ξεαιρούνταν «α) Οί διατελούντες υπό ανάκρισιν επί κακουργήματι, β) Οί προσκαίρως ή διά παντός στερηθέντες κατά συνέπειαν δικαστικής απόφασεως του δικαιώματος του ψηφοφορείν, γ) Οί στερούμενοι τής ελευθέρας διαχειρίσεως τής περιουσίας των».

β) οριζόταν η εκλογική διαδικασία, σύμφωνα με την οποία οι εκλογείς μπορούσαν να δώσουν θετική ψήφο σε όσους υποψηφίους ήθελαν, συμπληρώνοντας ψηφοδέλτια, ακόμη και διαφορετικών Συνδυασμών.

γ) την κατανομή των εξουσιών

Στο σύνταγμα καθορίστηκαν και οι **βασιλικές εξουσίες**. Μεταξύ των σπουδαιότερων ήταν η συμμετοχή του βασιλιά στην άσκηση της νομοθετικής εξουσίας και η αρχηγία του κράτους και του στρατού. Όμως, καμία πράξη του δεν είχε ισχύ χωρίς την προσυπογραφή του αρμόδιου υπουργού. Περισσότερες πληροφορίες παρέχονται από τα κείμενα Β και Γ. Συγκεκριμένα σύμφωνα με το κείμενο Β : *«Ο Βασιλιάς δεν ήταν μόνον ο ανώτατος άρχοντας, ο αρχηγός του κράτους αλλά και το ανώτατο και κυρίαρχο όργανο του κράτους, αποδεχόταν δηλαδή μόνον εκείνους τους περιορισμούς της εξουσίας του, που είχαν διατυπωθεί ρητώς στο Σύνταγμα. Η μοναρχική πηγή της εξουσίας προέκυπτε και από το ίδιο το συνταγματικό κείμενο, που αναγνώριζε το πρόσωπο του Βασιλιά ως ιερό και απαραβίαστο αλλά και από την πρόβλεψη ότι η δικαιοσύνη πηγάζει από το Βασιλιά και απονέμεται εν ονόματί του. Η μοναρχία ήταν όμως περιορισμένη μέσα στα όρια που έθετε η ίδια με το παραχωρημένο Σύνταγμα. Στο κείμενο Β επισημαίνεται πως το Σύνταγμα του 1844 εισήγαγε την **αρχή της διάκρισης των εξουσιών.***

Σχετικά με τη **νομοθετική εξουσία:** από το κείμενο Β αντλούμε την πληροφορία πως [...] Η νομοθετική πρωτοβουλία και το δικαίωμα της κυρώσεως των νόμων ανήκε στο Βασιλιά. Σύμφωνα το άρθρο 15 του συντάγματος (κείμενο Γ): *«Η νομοθετική εξουσία ενεργείται συνάμα υπό του Βασιλέως, της Βουλής και της Γερουσίας. Από το σχολικό εγχειρίδιο αντλούμε την πληροφορία πως (γ) προβλεπόταν η ύπαρξη Βουλής και Γερουσίας. Οι γερουσιαστές θα διορίζονταν από τον βασιλιά και θα διατηρούσαν το αξίωμά τους ισόβια. Σύμφωνα με το κείμενο Β: Η νομοθετική πρωτοβουλία και το δικαίωμα της κυρώσεως των νόμων ανήκε στο Βασιλιά. Με το διορισμό των μελών της Γερουσίας και της διάλυσης, χωρίς περιορισμό, της Βουλής, ο Βασιλιάς συγκέντρωνε εκτεταμένες αρμοδιότητες. Σύμφωνα με το άρθρο 59 (κείμενο Γ) η Βουλή σύγκεται εκ Βουλευτών, εκλεγομένων των εχόντων δικαίωμα προς τούτο πολιτών, κατά τον περί εκλογής Νόμον.*

Σχετικά με την **εκτελεστική εξουσία** από το κείμενο Γ πληροφορούμαστε πως σύμφωνα με το άρθρο 20. η εκτελεστική εξουσία ανήκει εις τον Βασιλέα, ενεργείται δε διά των παρ' αυτού διοριζομένων υπευθύνων Υπουργών.

Σχετικά με τη **δικαστική εξουσία** από το κείμενο Γ πληροφορούμαστε πως σύμφωνα με το άρθρο 21 η δικαστική εξουσία ενεργείται διά των δικαστηρίων, αι δε δικαστικά αποφάσεις εκτελούνται εν ονόματι του Βασιλέως. Επίσης σύμφωνα με το κείμενο Β – όπως ήδη έχει αναφερθεί παραπάνω- στο σύνταγμα υπήρχε η πρόβλεψη πως η δικαιοσύνη πηγάζει από το Βασιλιά και απονέμεται εν ονόματί του.

⇒ **Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε τις ακόλουθες πτυχές του αγροτικού ζητήματος στη Θεσσαλία: α) Τις πρακτικές των ιδιοκτητών των τσιφλικιών (μονάδες 6), β) Τις θέσεις του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη στο ζήτημα αυτό (μονάδες 6), γ) Τα προβλήματα και τις διεκδικήσεις των κολίγων (μονάδες 7), καθώς και την εξέλιξη του ζητήματος αυτού από το 1907 μέχρι και το 1910 (μονάδες 6). Μονάδες 25**
Ημερήσια 2013.

ΚΕΙΜΕΝΟ Α: [Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΑΙΩΝ» ΣΧΟΛΙΑΖΕΙ ΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΩΝ ΤΣΙΦΛΙΚΑΔΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ]

Καί όμως τίς θά πίστευε ότι οί νέοι κύριοι τών χωρίων, οί από τής [Υψηλής] Πύλης αγοράσαντες ταῦτα, εἰσίν ἀπαιτητικώτεροι τών Τούρκων πρὸς τοὺς [...] Ἕλληνας γεωργούς; Παρὰ τοῖς Τούρκοις ἀνεγνωρίζετο τοῖς χωρικοῖς ἡ κυριότης τής οἰκίας καὶ τής περιοχῆς αὐτῆς [...] Ἀλλὰ οἱ νέοι κύριοι [...] ἐκβιάζουσιν τοὺς δυστυχεῖς νὰ τοὺς πληρώνουσι ἐνοίκιον διὰ τὰς οἰκίας, εἰς ἃς κατοικοῦσιν καὶ ἃς οἱ χωρικοὶ θεωροῦσι πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ὡς ἰδίας. Ἀλλὰ αἱ ἐνστάσεις τών χωρικῶν εἰς μάτην. Ἐπιδείκνυται αὐτοῖς τὸ τῆς ἀγοραπωλησίας ἔγγραφο, ἐν ᾧ¹ καὶ αἱ οἰκίαι ἐπωλήθησαν τῷ νέῳ κυρίῳ. (Ζ. Δ. Παπαδημητρίου, «Το αγροτικό ζήτημα και η δράση του Μαρίνου Αντύπα στη Θεσσαλία», στο: Π. Πετράτος (επιμ.), Μαρίνος Αντύπας (1872- 1907) , Επιστημονικό Συνέδριο, Αγία Ευφημία, 16-19 Μαρτίου 2006, Πρακτικά, τόμ. Α', Αγία Ευφημία: Δήμος Πυλαρέων, 2009, σσ. 157-158). - 1 Ἐν ᾧ: Με το οποίο

ΚΕΙΜΕΝΟ Β: [ΟΙ ΑΠΟΦΕΙΣ ΤΟΥ ΤΡΙΚΟΥΠΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗ ΓΙΑ ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ]

Ὁ ἴδιος ὁ Τρικούπης διευκρίνιζε μὲ σαφήνεια τὴ στάση του στὴ βουλή: «... ἐὰν ἐπιβάλωμεν τὴν διανομὴν τῶν κτημάτων εἰς τοὺς καλλιεργητάς, ὅπως μοῦ τὸ ζητεῖτε, θὰ ἐκδιώξωμεν ἐξ Ἑλλάδος τὸ χρῆμα τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἀντιθέτως, ὀφειλομεν νὰ προσελκύσωμεν τὰ κεφάλαια αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὄχι νὰ τοὺς ἐκφοβίσωμεν... Ἡ κατάστασις εἰς τὴν Θεσσαλίαν πρέπει νὰ παραμείνῃ ὡς ἔχει, διότι τοῦτο ἀπαιτοῦν τὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς χώρας μας...»[...] Μόνο ὁ Δηλιγιάννης, λόγω τῆς μόνιμης ἐχθρότητάς του ἐναντι τῶν «πλουτοκρατῶν τῆς διασποράς», ἐπιχείρησε τὸ 1896 νὰ περάσει ἀπὸ τὴ βουλή ἕνα νόμο γιὰ τὴν ἀπαλλοτριώση ἑνὸς μέρους τῶν τσιφλικιῶν ὑπὲρ τῶν καλλιεργητῶν τους. [...] Ἡ κατάθεσις καὶ μόνου τοῦ νομοσχεδίου αὐτοῦ τοῦ Δηλιγιάννη τὸ 1896 στὴ βουλή ἦταν στὴν πραγματικότητα ἡ πρώτη ἐπίσημη ἀναγνώρισις, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὅτι ὑπῆρχε πρόβλημα μεγάλης γαιοκτησίας στὴ βόρεια Ἑλλάδα, τὸ «θεσσαλικὸ πρόβλημα». (Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους , τομ. ΙΔ': Νεώτερος Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὸ 1881 ὡς τὸ 1913 , Αθήνα: Ἐκδοτικὴ Αθηνῶν, 2000, σσ. 70, 72).

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ: ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΝΘΕΣΣΑΛΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΓΩΝΑ

Το Φεβρουάριο τοῦ 1910 τα μέλη τῆς Πανθεσσαλικῆς Επιτροπῆς Ἀγῶνα υπέβαλαν ὑπόμνημα στο βασιλιά Γεώργιο Α΄, ἐπιδιώκοντας τὴν παρέμβασή του: «... Δεν εἴμεθα κύριοι τῆς γῆς, ἢν καλλιεργοῦμεν, οὔτε τῆς καλύβης, ἐνθα διαμένομεν [...] καὶ οὔτε μας ἐπιτρέπουσιν ἐλευθέραν ἰδιοκτησίαν. [...] Μας ἐξωθοῦσιν², ὅταν θέλωσι καὶ με τα κινητὰ πράγματα ἡμῶν καὶ με τα μέλη τῆς οικογενείας, περιφερόμεθα ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, ὡσπερ Αθίγγανοι. Ὁ γεωργικὸς πληθυσμὸς ελαττοῦται, ἢ δε γεωργία ολοταχῶς οπισθοδρομεῖ. Ἡ τοκογλυφία ἀκμάζει καὶ ἡ ἐλονοσία μας θερίζει. Καὶ ὁμως εὑρισκόμεθα πλησίον τῶν συνόρων. Εἴμεθα οἱ Ἀκρίται. Ὅταν ὁμως ἡ αγροτικὴ τάξις εἶναι εὐχαριστημένη ἐκ τῆς θέσεώς της, τότε τὸ καθεστῶς εἶναι περισσότερον ἐξησφαλισμένον. Καλλίτερος δε βασιλεύς εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις καθιστὰ τὴν ὑπαίθρου γόνιμον χώραν. Ἐν Δανία ἡ δουλοπαροικία κατηργήθη ἀπὸ τοῦ 1788 ἔτους καὶ στήλη ἐλευθερίας ὑπενθυμίζει τὸ γεγονός τούτο. Διατί να μὴ στηθῇ [στήλη ἐλευθερίας] καὶ ἐν Ἑλλάδι;» (Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, 1770-2000, 6ο σ τόμος: Ἡ ἐθνικὴ ολοκλήρωσις (1909-1922). Ἀπὸ τὸ κίνημα στο Γουδί ὡς τὴν Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ, Αθήνα: Ἑλληνικὰ Γράμματα, 2004, σ. 273).

2 Μας ἐξωθοῦσιν: Μας κάνουν ἐξωση.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

α) [Στον ἑλληνικὸ χώρο, τὸ πρόβλημα τῆς ἔγγειας ἰδιοκτησίας δὲν γνώρισε τίς ἐντάσεις που παρατηρήθηκαν σε ἄλλα ευρωπαϊκὰ ἢ βαλκανικὰ κράτη. Ἡ προοδευτικὴ διανομὴ τῶν ἐθνικῶν γαιῶν που προέκυψαν ἀπὸ τὸν ἐπαναστατικὸ ἀγῶνα τοῦ 1821-1828 δημιούργησε πλῆθος αγροτῶν με μικρὲς ἢ μεσαῖες ἰδιοκτησίες. Τα λίγα ἐναπομείναντα «τσιφλίκια» στὴν Ἀττικὴ καὶ τὴν Εὐβοία δὲν προκαλοῦσαν ἰδιαίτερο πρόβλημα. Ἀργότερα ὁμως,¹

Ἡ διεύρυνσις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους με τὰ Ἐπτάνησα (1864), τὴν Ἄρτα καὶ τὴ Θεσσαλία (1881) ἔφερε στο προσκήνιο τὸ ζήτημα τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας. Τα «τσιφλίκια» τῆς Θεσσαλίας ἀγοράστηκαν ἀπὸ πλούσιους Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ, οἱ ὁποῖοι διατήρησαν τὸν ἀναχρονιστικὸ θεσμό τῶν κολίγων. *Τὸ κείμενο Α, παραθέτοντας σχόλια τῆς ἐφημερίδας «Αἰών» σχετικά με τὴ συμπεριφορὰ τῶν τσιφλικαδῶν τῆς Θεσσαλίας, συγκρίνει τοὺς Ἕλληνες ἰδιοκτῆτες, που ἀγόρασαν τὰ κτήματα ἀπὸ τοὺς Τούρκους, με τοὺς προκατόχους τοὺς. Οἱ νέοι, λοιπόν, ἰδιοκτῆτες – παρὰ τίς ἀντίθετες προσδοκίαις - ἦταν ἀπαιτητικώτεροι ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνες γεωργούς. Ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἰδιοκτῆτες ἀναγνώριζαν ὅτι οἱ Ἕλληνες γεωργοὶ εἶχαν τὴν κυριότητα τοῦ σπυριοῦ που κατοικοῦσαν καὶ τῆς γύρω περιοχῆς, οἱ Ἕλληνες ἰδιοκτῆτες τοὺς ζητοῦσαν νὰ πληρώνουν ἐνοίκιο, ἐπιδεικνύοντας μάλιστα στοὺς γεωργούς που διαμαρτύρονταν τὸ ἔγγραφο τῆς ἀγοραπωλησίας τῶν κτημάτων, σύμφωνα με τὸ ὁποῖο εἶχαν ἀγοράσει ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τὰ σπῖτια τῶν γεωργῶν.*

Ἐπιπλέον, οἱ Ἕλληνες ἰδιοκτῆτες τῶν τσιφλικιῶν ἀσκήσαν πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς πιέσεις γιὰ νὰ κερδοσκοπήσουν ἀπὸ τὴν παραγωγή τοῦ σιταριοῦ. Ἐπιδίωξαν δηλαδὴ τὴν ἐπιβολὴ ὑψηλῶν δασμῶν στο εἰσαγόμενον ἀπὸ τὴ Ρωσία σιτᾶρι, ὡστε νὰ μποροῦν νὰ καθορίζουν ὅσο τὸ δυνατόν ὑψηλότερες τιμές γιὰ τὸ εγχώριο, προκαλώντας μάλιστα μερικὲς φορές καὶ τεχνητὲς ἐλλείψεις.

β) Στὰ ἐδάφη τῆς Θεσσαλίας, στα ὁποῖα κυριαρχοῦσε ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία, οἱ τρικουπτικοὶ υποστήριζαν τοὺς μεγαλογαιοκτῆμονες, ἐνῶ οἱ δηλιγιαννικοὶ προσπᾶθησαν, χωρὶς τελικὰ νὰ τὸ κατορθώσουν, νὰ χορηγήσουν γῆ

στους αγρότες και έλαβαν κάποια μέτρα για τη βελτίωση της θέσης τους. Από το κείμενο Β αντλούμε ενδιαφέρουσες πληροφορίες, που αιτιολογούν τη διαφορετική θέση των δύο πολιτικών αντιπάλων. Ο Τρικούπης σε ομιλία του στη Βουλή απαντά σε αυτούς που έθεταν ζήτημα διανομής των κτημάτων στους γεωργούς ότι προτεραιότητά του, για να εξυπηρετηθούν τα γενικότερα συμφέροντα της χώρας, ήταν να δοθούν κίνητρα στους πλούσιους Έλληνες τους εξωτερικού (πρόκειται για τους νέους ιδιοκτήτες των τσιφλικιών στη Θεσσαλία) να επενδύσουν τα κεφάλαιά τους στην Ελλάδα. Η κατάσταση, λοιπόν, στη Θεσσαλία θα έπρεπε να μη μεταβληθεί, γιατί το αντίθετο θα είχε αρνητικές συνέπειες όσον αφορά τις επενδύσεις αυτές. Από την άλλη πλευρά, ο Δηλιγιάννης, πολιτικός αντίπαλος του Τρικούπη, ο οποίος είχε μόνιμη εχθρότητα απέναντι στους Έλληνες κεφαλαιούχους του εξωτερικού και μάλιστα τους αποκαλούσε πλουτοκράτες της διασποράς, προσπάθησε το 1896 να περάσει από τη βουλή ένα νόμο για την απαλλοτρίωση ενός μέρους των τσιφλικιών υπέρ των καλλιεργητών τους. Η κατάθεση και μόνο του νομοσχεδίου αυτού στη βουλή ήταν στην πραγματικότητα η πρώτη επίσημη αναγνώριση, από την πλευρά του ελληνικού κράτους, ότι υπήρχε πρόβλημα μεγάλης γαιοκτησίας στη βόρεια Ελλάδα, το θεσσαλικό πρόβλημα.

γ) Οι πρακτικές² των ιδιοκτητών των τσιφλικιών δημιούργησαν εντάσεις και οδήγησαν στην ψήφιση νόμων το 1907, οι οποίοι επέτρεπαν στην εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση να απαλλοτριώνει μεγάλες ιδιοκτησίες, ώστε να μπορεί να τις διανέμει σε ακτήμονες. Η εφαρμογή τους αποδείχθηκε δύσκολη υπόθεση και οι τριβές που προκλήθηκαν προκάλεσαν συγκρούσεις, η πιο σημαντική από τις οποίες έγινε στο χωριό Κιλελέρ (1910). Το υπόμνημα της Πανθεσσαλικής Επιτροπής Αγώνα, που τα μέλη της υπέβαλαν στο βασιλιά Γεώργιο Α΄, επιδιώκοντας την παρέμβασή του, τον Φεβρουάριο του 1910 (κείμενο Γ)³ αναφέρεται στα προβλήματα και στις διεκδικήσεις των κολίγων. Στην αρχή του αποσπάσματος οι συντάκτες του κειμένου παρουσιάζουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γεωργοί της Θεσσαλίας: δεν έχουν την κυριότητα της γης που καλλιεργούν και της κατοικίας τους, δεν τους επιτρέπεται να έχουν ελεύθερη ιδιοκτησία, οι ιδιοκτήτες τους κάνουν έξωση όποτε θέλουν, με αποτέλεσμα να περιπλανώνται από χωριό σε χωριό με τις οικογένειές τους και την κινητή τους περιουσία, είναι θύματα των τοκογλύφων και πεθαίνουν από ελονοσία. Στη συνέχεια, επιχειρώντας να πείσουν το βασιλιά να παρέμβει, για να δώσει λύση στο πρόβλημα, επισημαίνουν πως η ελάττωση του αγροτικού πληθυσμού και η οπισθοδρόμηση της γεωργίας σε μια περιοχή παραμεθόρια είναι παράγοντες επισφαλείς για το κράτος και «υποδεικνύουν» στο βασιλιά Γεώργιο πως το καθεστώς είναι ασφαλές, όταν η αγροτική τάξη είναι ικανοποιημένη, και πως καλύτερος βασιλιάς είναι αυτός που ενδιαφέρεται για την ανάπτυξη της υπαίθρου. Στο τέλος επικαλούνται την επίλυση παρόμοιου προβλήματος στη Δανία, (πατρίδα του βασιλιά Γεωργίου) και ζητούν ανάλογη λύση του προβλήματος να υπάρξει και στην Ελλάδα. Στο παρόν απόσπασμα οι διεκδικήσεις των κολίγων διατυπώνονται έμμεσα, καθώς είναι ευνόητο πως οι διεκδικήσεις τους αφορούν την επίλυση των προβλημάτων που έχουν αναφερθεί παραπάνω.

1. Η ύπαρξη των δύο διαρθρωτικών λέξεων αργότερα (σχέση χρόνου) και όμως (αντίθεση) στην αρχή της παραγράφου απαιτεί μία από τις εξής τροποποιήσεις στην αρχή της απάντησης: α) την παράλειψη των διαρθρωτικών λέξεων ή β) τη διατήρηση της προηγούμενης παραγράφου – χωρίς βαθμολογική συνέπεια – άρα και τη διατήρηση των διαρθρωτικών λέξεων ή γ) μια συνοπτική αναφορά στο περιεχόμενο της προηγούμενης παραγράφου που θα καθιστά απαραίτητη τη διατήρηση των διαρθρωτικών λέξεων.
2. Επειδή ανάμεσα στο τέλος της απάντησης α και την αρχή της γ παρεμβάλλεται η απάντηση β, η αντωνυμία «αυτές» του σχολικού εγχειριδίου πρέπει να αντικατασταθεί με συγκεκριμένο προσδιορισμό (=των ιδιοκτητών των τσιφλικιών).
3. Σύμφωνα με την ερώτηση γ πρέπει πρώτα να χρησιμοποιηθούν οι πληροφορίες από το κείμενο Γ (=τα προβλήματα των κολίγων) και στη συνέχεια το κείμενο από το σχολικό εγχειρίδιο. Επειδή όμως το κείμενο του σχολικού εγχειριδίου ξεκινά από το 1907 και καταλήγει στα 1910, όπως επίσης και το κείμενο Γ αφορά το 1910, ορθότερη είναι η απάντηση που έχει δοθεί παραπάνω (δηλαδή πρώτα το κείμενο από το σχολικό εγχειρίδιο και μετά το παράθεμα Γ). Από βαθμολογική άποψη πάντως δεν υπάρχει καμία διαφορά.

⇒ **Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το κείμενο που σας δίνεται, να αναφερθείτε στις επιπτώσεις από την άφιξη των Μικρασιατών προσφύγων στον τομέα της ελληνικής βιομηχανίας. Μον. 25**
ημερ 2011

ΚΕΙΜΕΝΟ

Αξιοσημείωτες ήταν οι επιπτώσεις από την εγκατάσταση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και της ανατολικής Θράκης και στον επιχειρηματικό τομέα. Η εσωτερική αγορά διευρύνθηκε με την προσθήκη μεγάλου αριθμού καταναλωτών ενώ, ταυτόχρονα, από τον αστικό προσφυγικό πληθυσμό αντλήθηκε φθινό εργατικό δυναμικό αλλά και ειδικευμένοι τεχνίτες. Η χώρα πλουτίστηκε με ανθρώπους δεδομένης επιχειρηματικής ικανότητας και πείρας, που πρωταγωνιστούσαν στις μεγάλες αγορές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όπως αναφέρεται στην έκδοση της ΚΤΕ του 1926, στους 7.000 εμπόρους και βιομηχάνους γραμμένους στο Επιμελητήριο της Αθήνας, οι χίλιοι ήταν πρόσφυγες, ενώ στον Πειραιά η αναλογία ήταν μεγαλύτερη. Από την αρχή η πολιτική της ΕΑΠ ενθάρρυνε την εγκατάσταση βιομηχανιών στους συνοικισμούς, με σκοπό την εκτόνωση της ανεργίας. Επρόκειτο όμως, κατά το μεγαλύτερο μέρος, για μικρές βιοτεχνικές μονάδες, οι οποίες ενισχύθηκαν από το κράτος, την ΕΑΠ ή την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, με κοινωνικά και όχι αναπτυξιακά κριτήρια. Καινούριοι βιομηχανικοί- βιοτεχνικοί κλάδοι αναπτύχθηκαν (ταπητουργία, μεταξουργία, πλαστικά, βυρσοδεψία) και δόθηκε νέα ώθηση στην κλωστοϋφαντουργία και τη βιοτεχνία ειδών διατροφής. Άνθιση γνώρισε και η

βιομηχανία οικοδομικών υλικών, ο μόνος κλάδος που υποκατέστησε μαζικά τις εισαγωγές στο Μεσοπόλεμο. Στη δεκαετία 1922-1932 διπλασιάστηκε ο αριθμός των βιομηχανικών μονάδων και αυξήθηκε ο όγκος και η αξία της παραγωγής, χωρίς όμως να επέλθει κάποια δομική αλλαγή. Η βιομηχανία θα αρχίσει να κινείται με ταχύτερους ρυθμούς το 1931, χάρη κυρίως στην πολιτική υποκατάστασης των εξαγωγών που ακολουθεί το ελληνικό κράτος μετά την κατάρρευση του διεθνούς νομισματικού συστήματος. Γ. Γιαννακόπουλος, «Η Ελλάδα με τους πρόσφυγες. Η δύσκολη προσαρμογή στις νέες συνθήκες», στο: Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, 7ο ς τόμος: Ο Μεσοπόλεμος, 1922-1940: Από την Αβασίλευτη Δημοκρατία στη Δικτατορία της 4ης Αυγούστου*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2003, σσ. 97-98.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

Η άφιξη των προσφύγων αναζωογόνησε και τη βιομηχανία με νέο, ειδικευμένο και φθινό εργατικό δυναμικό, με τη διεύρυνση της καταναλωτικής αγοράς και με τη δράση ανθρώπων με επιχειρηματικές ικανότητες. Στη δεκαετία 1922-1932, διπλασιάστηκε ο αριθμός των βιομηχανικών μονάδων. Η πρόοδος όμως δεν ήταν σημαντική, εξαιτίας κυρίως της διατήρησης των παραδοσιακών δομών λειτουργίας τους. **Σχετικές είναι οι πληροφορίες του παραθέματος:** *Αξιοσημείωτες ήταν οι επιπτώσεις από την εγκατάσταση των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και της ανατολικής Θράκης και στον επιχειρηματικό τομέα. Η εσωτερική αγορά διευρύνθηκε με την προσθήκη μεγάλου αριθμού καταναλωτών ενώ, ταυτόχρονα, από τον αστικό προσφυγικό πληθυσμό αντλήθηκε φθινό εργατικό δυναμικό αλλά και ειδικευμένοι τεχνίτες. Στη δεκαετία 1922-1932 διπλασιάστηκε ο αριθμός των βιομηχανικών μονάδων και αυξήθηκε ο όγκος και η αξία της παραγωγής, χωρίς όμως να επέλθει κάποια δομική αλλαγή.*

Η συμμετοχή των προσφύγων (ως κεφαλαιούχων και ως εργατών) ήταν μεγαλύτερη στην κλωστούφαντουργία, την ταπητουργία, τη μεταξουργία, την αλευροβιομηχανία και την παραγωγή οικοδομικών υλικών. **Σχετικά με τα παραπάνω το παράθεμα μας παρέχει επιπρόσθετες πληροφορίες:** *Καινούριοι βιομηχανικοί- βιοτεχνικοί κλάδοι αναπτύχθηκαν (ταπητουργία, μεταξουργία, πλαστικά, βυρσοδεψία) και δόθηκε νέα ώθηση στην κλωστούφαντουργία και τη βιοτεχνία ειδών διατροφής. Άνθιση γνώρισε και η βιομηχανία οικοδομικών υλικών, ο μόνος κλάδος που υποκατέστησε μαζικά τις εισαγωγές στο Μεσοπόλεμο.*

Αρκετοί ήταν οι πρόσφυγες που αναδείχθηκαν ως επιχειρηματίες, βιομήχανοι ή μεγαλέμποροι. Οι Έλληνες που προέρχονταν από τα αστικά κέντρα της Μικράς Ασίας και την Κωνσταντινούπολη υπερείχαν σε σύγκριση με τους αυτόχθονες σε επιχειρηματικό πνεύμα, εκπαίδευση, κατάρτιση και προοδευτικές αντιλήψεις. Ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας της ζωής τους, η γνώση ξένων γλωσσών, οι επαφές που είχαν αναπτύξει με την Ευρώπη και η πείρα που διέθεταν τους βοήθησαν, όταν εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα, να οργανώσουν δικές τους επιχειρήσεις ή να στελεχώσουν επιχειρήσεις άλλων, προσφύγων ή γηγενών. **Από το παράθεμα πληροφορούμαστε επιπλέον πως από την αρχή η πολιτική της ΕΑΠ ενθάρρυνε την εγκατάσταση βιομηχανιών στους συνοικισμούς, με σκοπό την εκτόνωση της ανεργίας. Επρόκειτο όμως, κατά το μεγαλύτερο μέρος, για μικρές βιοτεχνικές μονάδες, οι οποίες ενισχύθηκαν από το κράτος, την ΕΑΠ ή την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, με κοινωνικά και όχι αναπτυξιακά κριτήρια. Η βιομηχανία θα αρχίσει να κινείται με ταχύτερους ρυθμούς το 1931, χάρη κυρίως στην πολιτική υποκατάστασης των εξαγωγών που ακολουθεί το ελληνικό κράτος μετά την κατάρρευση του διεθνούς νομισματικού συστήματος.**

Η άφιξη των προσφύγων επέδρασε και στην ένταξη των γυναικών στον ενεργό πληθυσμό. Το 1930 οι γυναίκες αποτελούσαν την πλειονότητα των εργατών στην κλωστούφαντουργία, την καπνοβιομηχανία και τη βιομηχανία ετοιμών ενδυμάτων

⇒ **Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από το κείμενο και τον πίνακα που σας δίνονται παρακάτω, να εξηγήσετε για ποιους λόγους η ΕΑΠ, κατά την αποκατάσταση των προσφύγων, έδωσε το βάρος στη γεωργία και προτεραιότητα στην εγκατάσταση των προσφύγων στη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη.** Μονάδες 25

ημερήσια –εσπερινά 2012

ΚΕΙΜΕΝΟ

[...] Σε καμία χώρα δεν μπορούσε να αποκλειστεί η πιθανότητα εσωτερικών ταραχών. Οι πρόσφυγες διεκδικούσαν όλο και περισσότερα, ιδιαίτερα εκείνοι που ζούσαν στις πόλεις και ήταν σε θέση να κάνουν την οργή τους αισθητή διαδηλώνοντας στους δρόμους. Η όλη προσπάθεια εγκατάστασης των προσφύγων στην Ελλάδα έχει πολλές φορές κατηγορηθεί για «προκατάληψη υπέρ των αγροτών» και για το γεγονός ότι σε μία επταετία εντατικής λειτουργίας [της ΕΑΠ] διατέθηκαν μόνο δύο εκατομμύρια στερλίνες για τα στεγαστικά προγράμματα των πόλεων, ενώ για τα προγράμματα της υπαίθρου διατέθηκαν 10,5 εκατομμύρια.

Είναι αλήθεια ότι υπήρχαν κοινωνικοί, πολιτικοί και στρατηγικοί λόγοι για την εγκατάσταση των προσφύγων κυρίως στα εδάφη της βόρειας Ελλάδας. Οι πόλεις και οι κωμοπόλεις ήταν ήδη υπερπλήρεις, ανθυγιεινές και κινδύνευαν να μετατραπούν σε εστίες πολιτικής και κοινωνικής αναταραχής. Δεν υπήρχε απλός τρόπος να βρεθεί εργασία για τους πρόσφυγες των αστικών κέντρων χωρίς να δημιουργηθεί δυσφορία στον υπάρχοντα πληθυσμό. Οι αγροτικές περιοχές στο βορρά, αντίθετα, ήταν σχετικά έρημες ακόμα και πριν την έξοδο των μουσουλμάνων. Μετά την έξοδο, η κυβέρνηση συνειδητοποίησε τη στρατηγική ανάγκη να εποικίσει το συντομότερο αυτά τα εδάφη με αγρότες που [...] αποτελούσαν πολύτιμο προμαχώνα στις τυχόν βλέψεις των Σλάβων για την βόρεια Ελλάδα. Όσο πιο γρήγορα πήγαιναν να εγκατασταθούν στα εδάφη της ελληνικής Μακεδονίας τόσο το καλύτερο. Br. Clark,

Πίνακας: Κατανομή των προσφύγων κατά γεωγραφικό διαμέρισμα (1928)

ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ
Μακεδονία	638253	52.2%
Στερεά Ελλάδα	306193	25.1%
Δυτ. Θράκη	107607	8.8%
Νησιά Ανατ. Αιγαίου	56613	4.6%
Θεσσαλία	34659	2.8%
Κρήτη	33900	2.8%
Πελοπόννησος	28362	2.3%
Ήπειρος	8179	0.7%
Κυκλάδες	4782	0.4%
Ιόνια νησιά	3301	0.3%
ΣΥΝΟΛΟ	1221849	100%

Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ΄ Τάξη Γενικού Λυκείου, (Θεωρητική Κατεύθυνση), Αθήνα: ΟΕΔΒ, 2010, σ. 155.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

[Η ΕΑΠ διέκρινε την αποκατάσταση των προσφύγων σε αγροτική (παροχή στέγης και κλήρου στην ύπαιθρο) και αστική (παροχή στέγης στις πόλεις). Μολονότι οι περισσότεροι πρόσφυγες ασκούσαν στην πατρίδα τους «αστικά» επαγγέλματα (σχετικά με το εμπόριο, τη βιοτεχνία-βιομηχανία κ.τ.λ.)] δόθηκε το βάρος στη γεωργία, γιατί:

- υπήρχαν τα μουσουλμανικά κτήματα (κυρίως στη Μακεδονία, αλλά και στην Κρήτη, τη Λέσβο, τη Λήμνο και αλλού),
- αγροτική αποκατάσταση ήταν ταχύτερη και απαιτούσε μικρότερες δαπάνες,
- η ελληνική οικονομία βασιζόταν ανέκαθεν στη γεωργική παραγωγή,
- υπήρχε η πολιτική σκοπιμότητα της αποφυγής κοινωνικών αναταραχών με τη δημιουργία γεωργών μικροϊδιοκτητών αντί εργατικού προλεταριάτου.

Το παράθεμα μας παρέχει πολύ περισσότερες πληροφορίες: Αναφέρεται πως δεν μπορούσε να αποκλειστεί η πιθανότητα εσωτερικών ταραχών. Οι πρόσφυγες διεκδικούσαν όλο και περισσότερα, ιδιαίτερα εκείνοι που ζούσαν στις πόλεις και ήταν σε θέση να κάνουν την οργή τους αισθητή διαδηλώνοντας στους δρόμους. Και πιο κάτω επισημαίνεται πως οι πόλεις και οι κωμοπόλεις ήταν ήδη υπερπλήρεις, ανθυγιεινές και κινδύνευαν να μετατραπούν σε εστίες πολιτικής και κοινωνικής αναταραχής. Δεν υπήρχε απλός τρόπος να βρεθεί εργασία για τους πρόσφυγες των αστικών κέντρων χωρίς να δημιουργηθεί δυσφορία στον υπάρχοντα πληθυσμό.

Αξιοσημείωτη είναι επίσης η πληροφορία του παραθέματος σχετικά με την προτεραιότητα της ΕΑΠ όσον αφορά την αγροτική αποκατάσταση: Η όλη προσπάθεια εγκατάστασης των προσφύγων στην Ελλάδα έχει πολλές φορές κατηγορηθεί για «προκατάληψη υπέρ των αγροτών» και για το γεγονός ότι σε μία επταετία εντατικής λειτουργίας [της ΕΑΠ] διατέθηκαν μόνο δύο εκατομμύρια στειλίνες για τα στεγαστικά προγράμματα των πόλεων, ενώ για τα προγράμματα της υπαίθρου διατέθηκαν 10,5 εκατομμύρια.

Εξάλλου, δόθηκε προτεραιότητα στην εγκατάσταση των προσφύγων στη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη καθώς:

- ήταν δυνατόν να χρησιμοποιηθούν τα μουσουλμανικά κτήματα και τα κτήματα των Βουλγάρων μεταναστών (σύμφωνα με τη συνθήκη του Νεϊγύ). Αυτό θα καθιστούσε τους πρόσφυγες αυτόρκες σε σύντομο χρονικό διάστημα και θα συντελούσε στην αύξηση της αγροτικής παραγωγής,
- θα καλυπτόταν το δημογραφικό κενό που είχε δημιουργηθεί με την αναχώρηση των Μουσουλμάνων και των Βουλγάρων και τις απώλειες που προκάλεσαν οι συνεχείς πόλεμοι (1912-1922). Επιπλέον, έτσι εποικίζονταν παραμεθόριες περιοχές.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται από το παράθεμα: Είναι αλήθεια ότι υπήρχαν κοινωνικοί, πολιτικοί και στρατηγικοί λόγοι για την εγκατάσταση των προσφύγων κυρίως στα εδάφη της βόρειας Ελλάδας. [...] Οι αγροτικές περιοχές στο βορρά, αντίθετα, ήταν σχετικά έρημες ακόμα και πριν την έξοδο των μουσουλμάνων. Μετά την έξοδο, η κυβέρνηση συνειδητοποίησε τη στρατηγική ανάγκη να εποικίσει το συντομότερο αυτά τα εδάφη με αγρότες που [...] αποτελούσαν πολύτιμο προμαχώνα στις τυχόν βλέψεις των Σλάβων για την βόρεια Ελλάδα. Όσο πιο γρήγορα πήγαιναν να εγκατασταθούν στα εδάφη της ελληνικής Μακεδονίας τόσο το καλύτερο.

Τα στοιχεία που προκύπτουν από την απογραφή του 1928 (πίνακας) επιβεβαιώνουν όλα τα παραπάνω: Από τους 1221849 πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα σύμφωνα με την απογραφή του 1928 πάνω

από τους μισούς, 638253, σε ποσοστό 52.2% εγκαταστάθηκαν στη Μακεδονία και 107607, σε ποσοστό 8.8% στη Δυτική Θράκη. Αθροίζοντας τα στατιστικά στοιχεία διαπιστώνουμε ότι 61% των προσφύγων εγκαταστάθηκαν στη Βόρεια Ελλάδα (Μακεδονία και Δυτική Θράκη). Όσο βέβαια για το υψηλό ποσοστό 25.1% προσφύγων στη Στερεά Ελλάδα, αυτό δικαιολογείται από την εγκατάσταση των προσφύγων στα αστικά κέντρα της Αθήνας και του Πειραιά.

⇒ **Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να παρουσιάσετε:**

α) Την αστική στέγαση των προσφύγων, όπως αυτή ξεκίνησε, με πρωτοβουλία του κράτους και της ΕΑΠ, από την Αθήνα και τον Πειραιά, με τη δημιουργία νέων συνοικισμών (μονάδες 13) και

β) τον τρόπο στέγασης των ευπόρων προσφύγων, καθώς και των απόρων που δεν είχαν ακόμη αποκατασταθεί (μονάδες 12).

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α: [Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ]

Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Καισαριανή αντανάκλα τη γενική κατάσταση στην Ελλάδα, της αδιαφορίας και της εγκατάλειψης. Η μοναδική παρηγοριά των κατοίκων ήταν ο καθαρός αέρας. Ίσως αν δεν υπήρχε το φυσικό αυτό δώρο να είχε νεκρωθεί ο συνοικισμός, καθώς οι συνθήκες διαβίωσης χαρακτηρίζονται από άθλιες έως αβίωτες. Αρχικά οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν σε σκηνές, όπου παρέμειναν για αρκετό χρονικό διάστημα. Κατόπιν κατασκευάστηκαν από το κράτος 500 ξύλινα παραπήγματα και 1000 πλινθόκτιστα δωμάτια. Η επιτροπή αποκατάστασης ανέλαβε να βελτιώσει τη θέση των προσφύγων και κατασκεύασε 350 σπίτια με τρεις ή τέσσερις κατοικίες διαφόρων τύπων. [...] Η κατάσταση των ανθρώπων που έμεναν στα παραπήγματα ήταν απελπιστική, αρκεί να σημειωθεί ότι σε κάθε ξύλινο σπιτάκι κατοικούσαν δύο οικογένειες. [...]

Η ύδρευση του προσφυγικού αυτού πληθυσμού γινόταν με βυτία του δήμου και τις ελλείψεις τις αναπλήρωναν οι υδροπώλες, οι οποίοι εμπορεύονταν το νερό. [...] Στο μεγάλο ρεύμα³ οι ακαθαρσίες, τα σκουπίδια, τα ράκη της ταπητουργίας παρουσίαζαν φρικτό θέαμα. Σπ. Τζόκας, «Η ένταξη των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία και η εγκατάσταση στην Καισαριανή», στο: *Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα. Οι προσφυγοπόλεις στην Ελλάδα. Επιστημονικό Συμπόσιο (11 και 12 Απριλίου 1997), Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, χ. χ., σ. 123.*

3 Ρεύμα: Ρέμα, κοίτη χειμάρρου.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β: [Η ΣΤΕΓΑΣΗ ΤΩΝ ΕΥΠΟΡΩΝ]

Πολύ λίγοι [πρόσφυγες] είναι σε θέση να ξεφύγουν από τη λύση της πρόχειρης κατασκευής νοικιάζοντας ή ακόμη καλύτερα αναλαμβάνοντας οι ίδιοι την οικοδόμηση των κατοικιών τους. Στους τελευταίους παρέχονται οικόπεδα και δάνεια, ενώ το κράτος αναλαμβάνει τα έργα υποδομής. Οι περιπτώσεις της Νέας Σμύρνης, της Καλλιπόλης και της Νέας Καλλικράτειας (στο νότιο άκρο της Πειραιϊκής) ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία. Το παράδειγμα της Νέας Σμύρνης είναι χαρακτηριστικό. Συμρναίοι πρόσφυγες από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα στην πατρίδα τους οργανώνονται το 1923 και σε ένα χρόνο πετυχαίνουν την απαλλοτρίωση περιοχής ανατολικά της λεωφόρου Συγγρού. Το 1925 αρχίζει η οικοδόμηση σύμφωνα με το Σχέδιο Καλλιγά που προέβλεπε μεγαλύτερο πλάτος δρόμων. Γ. Τζεδόπουλος (επιμ.), *Πέρα από την καταστροφή. Μικρασιάτες Πρόσφυγες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Υπό την αιγίδα της Βουλής των Ελλήνων. Αθήνα: Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, 22007, σσ. 86-87.*

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ: [Η ΤΕΝΕΚΕΔΟΥΠΟΛΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ]

Ένα ολόκληρο χωριό, αποτελούμενο από μικροσκοπικά τενεκεδόσπιτα ξεπήδησε στα προάστια της Θεσσαλονίκης, προσφέροντας μια πρωτόγονη στέγη σε τετρακόσιες οικογένειες, δηλαδή σε πάνω από δύο χιλιάδες άτομα. [...] [Οι καλύβες] είναι [...] απεριγράπτα στενάχωρες. Με τον τρόπο που έχουν κατασκευαστεί είναι αδύνατο να είναι αεροστεγείς το χειμώνα κι έτσι είναι κρύες και υγρές. Το καλοκαίρι ο καυτερός ήλιος που πέφτει στις τσιγκίνες στέγες μετατρέπει τις παράγκες σε σωστούς φούρνους. Όσο θλιβερά κι αν είναι αυτά τα καταλύματα, προσφέρουν κάποιου είδους προστασία στους ενοίκους τους. [...] Όμως και στην καλύτερη περίπτωση [...] δεν αντιπροσωπεύουν παρά την κατώτατη βαθμίδα της πολιτισμένης ζωής. *H. Morgenthau, Η Αποστολή μου στην Αθήνα. 1922-Το έπος της εγκατάστασης, μετ. Σ. Κασσιάν, Αθήνα: Τροχαλία, 1994, σσ. 342-344.*

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

α) Η αστική στέγαση ξεκίνησε από την Αθήνα με τη δημιουργία τεσσάρων συνοικισμών: της Καισαριανής, του Βύρωνα, της Νέας Ιωνίας στην Αθήνα και της Κοκκινιάς στον Πειραιά. Για τη στέγαση των αστών προσφύγων υιοθετήθηκε η δημιουργία συνοικισμών με επέκταση των πόλεων στις οποίες αυτοί ήταν προσωρινά εγκατεστημένοι. Προκρίθηκε -εκτός από σπάνιες εξαιρέσεις- το σύστημα της ανέγερσης μικρών κατοικιών, μονοκατοικιών/ διπλοκατοικιών/ τετρακατοικιών, μονοώροφων ή διώροφων, με ένα ή δύο δωμάτια, κουζίνα και τους αναγκαίους βοηθητικούς χώρους. Το κράτος ή η ΕΑΠ ανέθεταν την ανέγερση των συνοικισμών σε εργολάβους ή φρόντιζαν να εφοδιάζουν τους πρόσφυγες με τα απαραίτητα μέσα για να κατασκευάσουν οι ίδιοι τα σπίτια τους. Η οικοδόμηση των συνοικισμών, ελλείψει χρόνου και χρημάτων, συχνά δεν συνδυαζόταν με έργα υποδομής (ύδρευση, αποχετευτικό σύστημα, οδικό δίκτυο, χώροι πράσινου κ.ά.). Στο κείμενο Α παρέχονται αρκετές κι ενδιαφέρουσες πληροφορίες σχετικά με έναν από τους συνοικισμούς που αναφέρονται παραπάνω, αυτόν της Καισαριανής. Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Καισαριανή αντανάκλα τη γενική κατάσταση στην Ελλάδα, της αδιαφορίας και της εγκατάλειψης. Η μοναδική παρηγοριά των κατοίκων ήταν ο καθαρός αέρας. Ίσως αν δεν υπήρχε το φυσικό αυτό δώρο να είχε νεκρωθεί ο συνοικισμός, καθώς οι συνθήκες διαβίωσης χαρακτηρίζονται από άθλιες έως αβίωτες. Αρχικά οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν σε σκηνές, όπου παρέμειναν για αρκετό χρονικό διάστημα. Κατόπιν κατασκευάστηκαν από το κράτος 500 ξύλινα παραπήγματα και 1000

πλινθόκιστα δωμάτια. Η επιτροπή αποκαταστάσεως ανέλαβε να βελτιώσει τη θέση των προσφύγων και κατασκεύασε 350 σπίτια με τρεις ή τέσσερις κατοικίες διαφόρων τύπων. Η κατάσταση των ανθρώπων που έμεναν στα παραπήγματα ήταν απελπιστική, αρκεί να σημειωθεί ότι σε κάθε ξύλινο σπιτάκι κατοικούσαν δύο οικογένειες. Η ύδρευση του προσφυγικού αυτού πληθυσμού γινόταν με βυτία του δήμου και τις ελλείψεις τις αναπλήρωναν οι υδροπώλες, οι οποίοι εμπορευόνταν το νερό. Στο μεγάλο ρέμα της περιοχής οι ακαθαρσίες, τα σκουπίδια, τα ράκη της ταπητουργίας παρουσίαζαν φρικτό θέαμα.

Παρά την ομοιομορφία που επικρατούσε, υπήρχε ελαφρά διαφοροποίηση των κατοικιών του ενός συνοικισμού από τις κατοικίες του άλλου, ως προς το εμβαδόν, την ποιότητα κατασκευής και τη λειτουργικότητα. Ιδρύθηκαν ακόμη προσφυγικοί οικοδομικοί συνεταιρισμοί και χορηγήθηκαν άτοκα δάνεια σε προσφυγικές οικογένειες για τη στέγασή τους.

β) Υπήρχαν βέβαια και οι εύποροι πρόσφυγες, που είχαν την οικονομική δυνατότητα να φροντίσουν μόνοι τους για τη στέγασή τους. Αυτοί στην αρχή ήταν σε θέση να νοικιάσουν ή να αγοράσουν κατοικίες μέσα στις πόλεις και έτσι να αναμειχθούν με τους γηγενείς. Αργότερα ανέλαβαν οι ίδιοι πρωτοβουλίες για την ίδρυση οικισμών. Η διαδικασία ήταν η ακόλουθη: ίδρυσαν έναν οικοδομικό συνεταιρισμό, αγόραζαν μία έκταση σε προνομιούχο περιοχή και οικοδομούσαν αστικές κατοικίες καλής ποιότητας. Τέτοιοι οικισμοί ήταν η Νέα Σμύρνη στην Αθήνα και η Καλλιόπολη στον Πειραιά. Στο κείμενο Β παρέχονται αρκετές πληροφορίες σχετικά με τη στέγαση των ευπόρων προσφύγων στις περιοχές της Νέας Σμύρνης, της Καλλιόπολης (όπως έχει προαναφερθεί) και της Νέας Καλλικράτειας στο νότιο άκρο της Πειραιϊκής. Οι εύποροι πρόσφυγες είχαν, λοιπόν, τη δυνατότητα να ξεφύγουν από τη λύση της πρόχειρης κατασκευής νοικιάζοντας ή ακόμη καλύτερα αναλαμβάνοντας οι ίδιοι την οικοδόμηση των κατοικιών τους. Τους παρέχονταν οικόπεδα και δάνεια, ενώ το κράτος ανέλαμβανε τα έργα υποδομής. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την περίπτωση της Νέας Σμύρνης, Σμυρναίοι πρόσφυγες από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα στην πατρίδα τους οργανώθηκαν το 1923 και σε ένα χρόνο πέτυχαν την απαλλοτρίωση περιοχής ανατολικά της λεωφόρου Συγγρού. Το 1925 άρχισε η οικοδόμηση σύμφωνα με το Σχέδιο Καλλιγά, που προέβλεπε μεγαλύτερο πλάτος δρόμων.

Στο αντίθετο άκρο βρίσκονταν οι άποροι πρόσφυγες, που δεν είχαν κατορθώσει να αποκατασταθούν ακόμη. Εγκαταστάθηκαν σε καλύβες, χαμόσπιτα και άλλες πρόχειρες κατασκευές στις παρυφές παλαιών οικισμών, ή δημιούργησαν παραγκουπόλεις γύρω από τους προσφυγικούς συνοικισμούς. Έτσι, σε άθλιες συνθήκες, επρόκειτο να ζήσουν για πολλά χρόνια. Μια χαρακτηριστική περίπτωση αναφέρεται στο κείμενο Γ. Πρόκειται για μια τενεκεδούπολη, όπως ονομάζεται, στα προάστια της Θεσσαλονίκης, όπου ένα ολόκληρο χωριό, αποτελούμενο από μικροσκοπικά τενεκεδόσπιτα προσέφερε μια πρωτόγονη στέγη σε τετρακόσιες οικογένειες, δηλαδή σε πάνω από δύο χιλιάδες άτομα. Οι καλύβες ήταν απερίγραπτα στενάχωρες. Με τον τρόπο που είχαν κατασκευαστεί δεν μπορούσαν να προσφέρουν στους ενοίκους τους προστασία από τις καιρικές συνθήκες. Επειδή δεν ήταν αεροστεγείς, ήταν κρύες και υγρές το χειμώνα, ενώ το καλοκαίρι ο καυτερός ήλιος που έπεφτε στις τσίγκινες στέγες μετέτρεπε τις παράγκες σε σωστούς φούρνους. Όσο θλιβερά κι αν ήταν όμως αυτά τα καταλύματα, προσέφεραν κάποιου είδους προστασία στους ενοίκους τους. Όμως και στην καλύτερη περίπτωση δεν αντιπροσώπευαν παρά την κατώτατη βαθμίδα της πολιτισμένης ζωής.

